

K problematice panských sídel ve středověku a počátkem raného novověku na území střední Moravy

DAVID PAPAJÍK

On the issue of Manor Houses in the Middle Ages and Early
Modern Age in the Territory of Central Moravia

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2026.17.Supp.21-38>

ABSTRACT: The author of the text introduces the relevant professional circles to the most important results of research into fortified manor houses in the territory of Moravia in the Middle Ages and Early Modern Age. It should be noted, however, that the detailed research was conducted in the territory of central Moravia, which can be defined as a wider area around the town of Olomouc. Under the project entitled 'My House, My Castle – Medieval Manor Houses in Central Moravia', a large research team led by D. Papajík conducted an investigation into fortified manors from the historical, archaeological, architectural, cartographic, geoinformatics and geophysical perspectives. A total of 121 fortified manor houses mentioned in older literature were subjected to a thorough analysis. The research showed that older literature in the area of concern overestimated the number of these residences, as the research found that in a total of 18 cases, no fortified manor house existed at the concerned location (which accounted for 15% of all the residences examined). The author explains the most common reasons why this was the case within the text. This was not due to older authors 'making the residences up', but rather due to their incorrect or insufficient reading and analysis of the sources. In several cases during the research, a new interpretation of the location of the manor of concern (for the now extinct residences) was provided. In addition, the architectural and historical development of the given residences was clarified, which included adding and clarifying their owners.

Keywords: Middle Ages, Manor Houses, Moravia, Central Moravia, Castles, Châteaux, Fortresses.

Základní východiska výzkumu

Výzkum fortifikovaných panských sídel ve středověku a raném novověku má v českých zemích bohatou tradici.¹ Cílem tohoto textu je přinést k této problema-

¹ Studie vznikla při řešení projektu ministerstva kultury České republiky na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030 NAKI III Můj dům, můj hrad – středověká panská sídla na střední Moravě (identifikační kód projektu: DH23P03OVV071). Uvádím výběrově alespoň nejzákladnější kastelologické práce: SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království Českého*. 1.–15. díl. Praha : Tiskem a nákladem knihtiskárny Františka Šimáčka, 1882 – 1927; MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady*. 1.–2. díl. Praha : Odeon, 1972; NEKUDA, Vladimír – UNGER, Josef. *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno : Blok, 1981; HOSÁK, Ladislav – ZEMEK, Metoděj et al. *Hrady, zámky*

tice nové podněty na základě podrobné analýzy dané tematiky na modelovém příkladu území střední Moravy. Záměrem je tudíž podrobně analyzovat dějiny, vývoj, stavební změny a archeologický výzkum středověkých a raně novověkých panských sídel. Základními badatelskými otázkami jsou: Lze přinést podrobným výzkumem panských sídel nové, dosud neznámé, informace o panských sídlech? V kterých oblastech poznání panských sídel starší bádání nejvíce "tápalo"?

Co v rámci této studie chápeme jako fortifikované sídlo? Jedná se o takové sídlo, ve kterém přebývala vrchnost v rámci svých panství. Zjednodušeně uvedeno, sledujeme zde hrady, hrádky,² tvrze a zámky. I když v případě zámků fortifikační prvky ustupovaly do pozadí v porovnání se starší dobou, přesto je zde pro zjednodušení budeme nazývat fortifikovanými objekty. Slovním spojením – panská sídla – označujeme sídla vlastněná panovníkem, šlechtou, církevní institucí a městem. Pod pojmem sídlo chápeme takový objekt, u kterého lze předpokládat rezidenční funkci. Ne ve všech případech a ve všech obdobích existence takového sídla ovšem lze rezidenční funkci doložit. Naopak mezi fortifikovaná sídla nezahrnujeme dvory, ve kterých šlechtici také mohli sídlit a které mohly nést fortifikační prvky. Vedou nás k tomu praktické důvody, protože dvorů bylo násobně více než hradů, hrádků, tvrzí a zámků a připravit jejich podrobný rozbor by jen na geograficky omezeném území bylo velice složité. Uvědomujeme si, že terminologie označování jednotlivých typů sídel v pramenech kolísala. Jednou mohl být objekt v dobovém prameni označen jako tvrz, jindy jako dvůr.

Pro podrobný výzkum bylo vybráno území v moderní době označované jako střední Morava. Je třeba jednoznačně přiznat, že ve středověku žádný takto jmenovaný útvar neexistoval, tedy jeho vymezení je ahistorické. Plně si to uvědomujeme, ale nedokázali jsme vybrat jinou ve středověku jasně ohraničenou oblast vhodnou pro náš výzkum. Z moderního úhlu pohledu se jedná o širší území ko-

a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1. Jižní Morava. Praha : Svoboda, 1981; SPURNÝ, František et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 2. Severní Morava. Praha : Svoboda, 1983; ANDĚL, Rudolf et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 3. Severní Čechy. Praha : Svoboda, 1984; BĚLOHLÁVEK, Miloslav et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 4. Západní Čechy. Praha : Svoboda, 1985; TRÍŠKA, Karel et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 5. Jižní Čechy. Praha : Svoboda, 1986; ŠIMEK, Tomáš et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 6. Východní Čechy. Praha : Svoboda, 1989; HOLEC, František et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 7. Praha a okolí. Praha : Svoboda, 1988; DURDÍK, Tomáš. *Encyklopedie českých hradů*. Praha : Libri, 1995; PLAČEK, Miroslav. *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha : Libri, 1996; DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha : Libri, 1999; VLČEK, Pavel. *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*. Praha : Libri, 1999; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*. Brno; Opava : Akademie věd České republiky, Archeologický ústav, 2000; PLAČEK, Miroslav. *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha : Libri, 2001; DURDÍK, Tomáš – BOLINA, Pavel. *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha : Argo, 2001; MUSIL, František – PLAČEK, Miroslav. *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska*. Praha : Libri, 2003; MUSIL, František – PLAČEK, Miroslav – ÚLOVEC, Jiří. *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Čech, Moravy a Slezska po roce 1945*. Praha : Libri, 2005; ÚLOVEC, Jiří et al. *Encyklopedie českých tvrzí*. 1.–3. díl. Praha : Libri, 1998 – 2005.

² Pojem hrádek chápeme jako označení menšího hradu. Jedná se o menší fortifikovaný objekt mimo sídliště v okrajové poloze s příkopy, svým rozsahem je ale nepoměrně menší než hrad. Uznáváme, že rozlišení mezi pojmem hrad a hrádek může být problematické.

lem města Olomouce.³ Celkem bylo podrobně prozkoumáno 121 ve starší literatuře uváděných panských sídel.⁴

Výzkum bylo třeba vymezit i chronologicky. I když bylo cílem původně zkoumat primárně lokality středověké, bylo rozhodnuto bádání chronologicky rozšířit až do první poloviny 17. století. Vedlo nás k tomu několik okolností, předně ta, že u mnoha sídel jsme nebyli schopni přesněji určit dobu vzniku. Často se dané sídlo poprvé připomínalo v písemných pramenech např. až počátkem 17. století, ale mohlo vzniknout dříve než na to ukazovaly prameny. Také docházelo k tomu, že původně středověká tvrz, která zanikla, byla ve druhé polovině 16. století či v první polovině století 17. nahrazena stavbou zámku. Sumarizují, že jsme zkoumali sídla vzniklá v období 10.–první polovina 17. století. Objekty (nejčastěji zámky) zbudované od druhé poloviny 17. do 19. století nebyly naším výzkumem reflektovány.

Výsledky analýzy vývoje panských sídel na střední Moravě

Jak uvedeno výše, podrobný výzkum analyzoval domnělých 121 fortifikovaných panských sídel ve sledované oblasti.⁵ Schválně jsem uvedl domnělých, protože

³ V podstatě jde o bývalé okresy olomoucký a Prostějovský ve vymezení z roku 1960. S tím ovšem, že v odůvodněných případech byla zpracována i některá panská sídla na okraji těchto okresů spadající v té době do okresů Přerov a Šumperk.

⁴ Do výzkumu jednotlivých sídel bylo zapojeno celkem osm badatelů, kteří k sobě měli další spolupracovníky. V čele celého projektu a řešitelského kolektivu stál David Papajík (historie), kromě něho se na výzkumu jednotlivých panských sídel podíleli (uvádím bez titulů) Lukáš Hlubek (archeologie), Jan Martínek (výzkum mapových souborů), Martin Moník (geofyzika), Jakub Novák (archeologie), Tomáš Somer (historie), Josef Svoboda (historie), Pavel Šlězár (archeologie). Kromě toho cennou pomoc ve zpracování datových a mapových souborů poskytli geoinformatici Markéta Beitlová, Stanislav Popelka a Ondřej Růžička. Při sběru a analýze pramenných podkladů pomáhali i studenti historie a archeologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. V některých konkrétních případech byli blíže zapojeni i archeologové, kteří dané panské sídlo objevili či archeologicky v minulosti zkoumali (např. Jakub Halama v případě tvrze v Dubicku a Pavel Fojtík v případě tvrze v Rakouskách).

⁵ Zkoumáno bylo těchto 121 sídel: Bílá Lhota (tvrz, zámek), Bílovice (tvrz), Bohuslavice (tvrz), Bouzov (hrad), Brodek u Prostějova (tvrz, zámek), Brodek u Prostějova (Bažantnice, tvrz), Březsko (tvrz), Citov (tvrz), Čechovice (tvrz), Čechy pod Kosířem (tvrz, zámek), Čelchovice (tvrz), Čertův hrádek (hrádek), Červená Lhota (tvrz), Daskabát (trať Slaný, tvrz), Daskabát (trať Zámčicko, tvrz), Dětkovice (tvrz), Dlouhá Ves (tvrz), Dobromilice (tvrz), Dolní Dlouhá Loučka (tvrz, zámek), Doloplazy (tvrz), Domašov nad Bystřicí (tvrz), Doubravice (tvrz, zámek), Drahanovice (tvrz), Držovice (tvrz), Dřevnovice (tvrz), Dubčany (tvrz), Dubicko (tvrz), Haňovice (zámek), Hluboký (hrad), Hluchov (tvrz, zámek), Horka nad Moravou (tvrz), Horní Dlouhá Loučka (tvrz, zámek), Horní Sukolom (tvrz), Hrubčice (tvrz, zámek), Huzová (hrádek), Cholína (tvrz), Chudobín (tvrz, zámek), Jesenec (tvrz, zámek), Jestřábí (tvrz), Kladky (údajně několik tvrzí), Kokory (tvrz), Konice (tvrz, zámek), Kožušany (tvrz), Krakovec (tvrz, zámek), Krumsín (tvrz), Laškov (tvrz, zámek), Lešany (hrad), Lipňany (tvrz), Lišnice (tvrz), Lobodice (tvrz), Loštice (tvrz), Loučany (tvrz), Luděfov (tvrz, zámek), Lysov (tvrz), Malé Hradisko (tvrz, zámek), Majetín (tvrz), Mohelnice (hrádek), Mohelnice (tvrz), Moravská Loďnice (tvrz), Moravský Beroun (hrad), Mořice (tvrz, zámek), Náklo (hrádek), Náměšť na Hané (hrad), Náměšť na Hané (tvrz, zámek), Nezamyslice (tvrz, zámek), Ochoz (tvrz), Olomouc (hrad), Olomouc – Nový Hrádek (hrad), Otaslavice (dolní tvrz), Otaslavice (hrad), Plumlov (hrad, zámek), Pňovice (tvrz), Podolí u Bouzova (tvrz), Podolí u Mohelnice (tvrz), Poníkev (tvrz), Prostějov (tvrz), Prostějov (zámek), Přemyslovice (tvrz), Přestavlký (tvrz), Ptení (tvrz), Ptení (tvrz, zámek), Rakodavy (tvrz), Rakousky

výzkum ukázal, že starší literatura na daném území nadhodnotila počet těchto sídel. Výzkum se týkal 97 tvrzí, 32 zámků, 17 hradů a čtyř hrádků. Součet zkoumaných objektů nedává celkové číslo 121 proto, že docházelo během doby k změně typu sídla (nejčastěji k přestavbě tvrze na zámek).

Pečlivou analýzou různých typů pramenů (hlavně písemných) se podařilo věrohodně prokázat, že 18 lokalitám bylo fortifikované panské sídlo připisováno neoprávněně. Tedy až 15 % ze všech standardně v literatuře uváděných fortifikovaných sídel nikdy neexistovalo. Protože se jedná o jeden z důležitých výstupů celého bádání, blíže se u něho zastavíme. Ve všech případech, kdy bádání odhalilo neexistenci fortifikovaného sídla v dané lokalitě, se logicky jednalo o zaniklé objekty. V 16 případech se v nich měla nacházet tvrz či dokonce tvrze (Bohuslavice, Citov, Čechovice, Čelechovice, Doloplazy, Cholína, Jestřabí, Kožušany, Kladky, Loučany, Rozvadovice, Senice na Hané, Určice, Vrahovice, Žárovice, Želechovice), v jednom případě hrad (Lešany) a v jednom případě hrádek (Náklo).⁶

Jak to že starší autoři připisovali k těmto sídlům fortifikované objekty? Nejednalo se až na výjimky o jejich svědci, ale spíše o nesprávné vyhodnocení pramenů či nepochopení pramenů. Pro období středověku trpíme nedostatkem písemných pramenů, jednotlivá panská sídla se v pramenech objevují daleko později než vznikla. V některých ojedinělých případech je v písemných pramenech nemáme doloženy vůbec. Proto se vcelku ujala praxe, že když se v pramenech objevil šlechtic s predikátem (přídomkem), např. Milíč z Náměště, tak se předpokládalo, že pokud se Milíč psal po Náměšti, tak v dané lokalitě musel mít své sídlo. Úvaha to byla logická, ale nebyla bez vad. Od první poloviny 13. století se v pramenech v českých zemích objevuje velké množství šlechticů s predikáty. Znamená to, že šlechtice s jakýmkoliv predikátem můžeme považovat za vlastníka daného sídla a zároveň doklad existence fortifikovaného objektu? Bohužel tomu tak není. Vzhledem k opravdu obrovskému množství různých predikátů by ve 13. století musela stát téměř v každé vesnici tvrz nebo hrad. Lze důvodně uvažovat o tom, že výstavba tvrze nebo hradu byla velmi finálně nákladnou záležitostí a nemohl si ji dovolit každý šlechtic. K budování opevněného sídla se patrně uchýloval šlechtic až v okamžiku, kdy měl dostatečné finanční či majetkové zázemí a to opravdu velké množství drobných šlechticů nemělo (pokud nebudeme předpokládat financování staveb na dluh). Aniž bychom měli prostor zacházet do velkých detailů, tak majetková držba v českých zemích ve 13.–14. století byla mimořádně rozdrobená. Ještě ve druhé polovině 14. století držel drobný šlechtic na Moravě (na základě analýzy pramenů) majetek v průměrné výši zhruba poloviny vesnice (na střední Moravě se jednalo o 0,6 vesnice, ve skutečnosti to muselo

(tvrz), Raková u Konice (tvrz), Rokytnice (tvrz, zámek), Rozvadovice (tvrz), Řimice (tvrz), Seloutky (tvrz), Senice na Hané (tvrz), Skalička (tvrz), Skrbeň (tvrz), Smilův hrad (hrad), Starý Plumlov (hrad), Stařechovice (tvrz), Stražiště (Stražisko) (hrad), Suchdol (tvrz), Špraněk (hrad), Šternberk (hrad), Šumvald (tvrz), Tepenec (hrad), Tovačov (tvrz, zámek), Troubky (tvrz), Tršice (tvrz, zámek), Unčovice (tvrz), Určice (tvrz), Úsov (hrad, zámek), Velká Bystřice (tvrz, zámek), Velká Střelná (starší tvrz), Velká Střelná (mladší tvrz), Velký Týnec (zámek), Víceměřice (tvrz, zámek), Vícov (Ježův hrad, hrad), Vilémov (tvrz), Vitčice (tvrz), Vrahovice (tvrz), Vrchoslavice (tvrz, zámek), Zákřovice (tvrz), Žárovice (tvrz), Žádlovice (tvrz, zámek), Želechovice (tvrz), Žerotín (tvrz, zámek).

⁶ K tomu z literatury PAPAŽÍK, David. Problematika středověkých tvrzí na širším Olomoucku. Příklad nikdy neexistujících tvrzí. In *Vlastivědný věstník moravský*, 2025, roč. 77, s. 77 – 86. Text se zabývá rozbořem neexistujících tvrzí v Cholině a v Rozvadovicích.

být ještě méně, protože záznam části drobných majetků a samotných drobných šlechticů unikl zápisu do pramenů).⁷ Kde potom tito šlechtici s predikátem žili? Nejčastěji se muselo jednat o dvory v samotných vesnicích. Jejich predikáty se tudíž nevztahovaly k fortifikovanému sídlu, ale právě k samotnému dvoru. I tyto dvory se lišily svou velikostí, od usedlostí, které byly jen o něco větší než stavení bohatších sedláků až po rozsáhlejší dvory. A právě tyto dvory byly historiky často zaměňovány za tvrze. V našem výzkumu jsme pokud je v dané lokalitě doložen v pramenech pouze dvůr takové sídlo vyřadili se seznamu fortifikovaných panských objektů (i když lze připustit i u dvorů drobnější fortifikační prvky).⁸

Je třeba přiznat, že v některých případech patrně došlo k tomu, že přestavbou obytné části dvora vznikla tvrz (např. v Podolí u Mohelnice). To se ovšem pramenně mimořádně špatně dokazuje. Zastavme se u některých vybraných konkrétních příkladů nesprávně uváděných fortifikovaných panských sídel.

Ukázky modelových případů výzkumu panských sídel – neexistující lokality

V rámci celého projektu jsme narazili na jediný případ, kdy byl do lokality situován hrad a náš výzkum ukázal, že se tam žádný hrad nikdy nenacházel. Podle části starší literatury se měl hrad nalézat ve vesnici Lešany.⁹ V roce 1384 nechal zapsat do zemských desk Smil z Lešan (*Smilo de Lessan*), že se vzdává svého práva na majetek na hradě v Lešanech a jiných lokalitách „*in Castro Lessan, Viczow, Stinauia, Ptenye*“ ve prospěch Ješka Pušky z Kunštátu.¹⁰

Údaj v originálním dobovém prameni bychom měli vzít vážně. Ovšem analýzou veškerých pramenných zpráv o Lešanech zjišťujeme, že deskový vklad z roku 1384 je izolovanou zprávou o údajném lešanském hradě, s pojmem lešanský hrad se nikdy více nesetkáváme. Ve vesnici a jejím okolí se nacházelo několik dvorů připomínaných i na konci 14. a začátku 15. století.¹¹ Smil se musel psát po některém z nich. Pomineme-li tedy záznam z roku 1384, je absence dalších zmínek o lešanském hradě v poměrně hojných zápisech do zemských desk způ-

⁷ K tomu více i s odkazy na prameny PAPAŽÍK, David. *Majetkové poměry na střední Moravě ve 14.–16. století*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 145. Metodologie výzkumu majetků v podobě vesnic, městeček a měst, kterou dosud nikdo z historiků obce nerozporoval, vysvětlena ve studii MEZNÍK, Jaroslav – PAPAŽÍK, David. *Proměny feudálního majetku na Moravě ve 14. – 16. století*. Bilance dosavadního zkoumání. In *Český časopis historický*, 2001, roč. 99, s. 33 – 58.

⁸ K problematice dvorů v Čechách více ŽIŽKA, Jan. *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. 2. vydání. Praha : Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2018; NOVÁK, David. Dvory, dvorce nebo sídla – k otázce sociálního vymezení elit ve středověku. In *Archaeologia historica*, 2019, roč. 44, s. 125 – 149. <https://doi.org/10.5817/AH2019-1-6>; NOVÁK, David. Funkční klasifikace a vývoj vrchnostenských sídel ve středověkých a raně novověkých Čechách. In *Památky archeologické*, 2019, roč. 110, s. 307 – 392.

⁹ FOJTÍK, Pavel. Pravěké a raně středověké osídlení katastru obce Lešany (okr. Prostějov). In *Střední Morava*, 2002, roč. 8, č. 15, s. 58, 63 – 64. Naopak k celé věci skepticky JANOUŠEK, Vojtěch. *Plumlovský okres. Vlastivěda moravská*. Brno : Musejní spolek, 1933, s. 118, 159.

¹⁰ *Die Landtafel des Markgrathumes Mähren. Text der Olmützer Cuda (1348 – 1466)*. Eds. Petr Ritter von Chlumecky, Joseph Chytil, Carl Demuth, A. R. von Wolfskron. Brünn : Nitsch & Grosse, 1856, s. 142, č. 355.

¹¹ Např. roku 1389 prodával jeden dvůr Vilém z Kunštátu a z Loučky (*Die Landtafel des Markgrathumes Mähren*, s. 183, č. 126), o dva roky později prodal další dvůr Vaněk Černohorský z Boskovic (*Die Landtafel des Markgrathumes Mähren*, s. 184, č. 137).

sobených častým střídáním majitelů o to víc nápadná. Musíme konstatovat, že se jednalo o písařský omyl a v Lešanech nikdy žádný hrad nestával.

Jak to bylo s údajným hrádkem (tvrzí) ve vesnici Náklo? V části literatury se opakovaně uvádělo, že středověký hrádek či tvrz v Nákle stála na místě dnešního kostela sv. Jiří, který se nachází na výrazném návrší nad vesnicí.¹² Dokonce se objevovaly informace o existenci dvou různých opevněných objektů – hrádku a tvrze.¹³ Negaci v tomto směru však přináší písemné prameny. Existence tvrze či hrádku byla vyvozována mimo jiné na základě toho, že od poloviny 14. století se v písemných pramenech opakovaně objevují příslušníci rodu z Nákla. První doklad tohoto predikátu pochází z roku 1356, kdy se v olomouckých zemských deskách objevuje Mikeš z Nákla.¹⁴ Stejný predikát používalo v této době více osob, které se poměrně často nacházejí v pramenech druhé poloviny 14. a počátku 15. století.¹⁵ Ovšem rozhodující je jiná skutečnost, Náklo patřilo od nejstarší známé doby do majetku hradištského kláštera.¹⁶ Ve vsi klášter držel také nejpозději od počátku 13. století krčmu.¹⁷ Klášter vesnici vlastnil kontinuálně až do svého zrušení na konci 18. století.¹⁸ Vzhledem k tomu, že církevní instituce neměla zájem ani důvod hrádek či tvrz ve vsi Nákle budovat a hrádek či tvrz zde není nikdy v pramenech připomínána, musíme jejich existenci zcela jednoznačně odmítnout. Šlechtici píšíci se z Nákla byli pravděpodobně klášterními nápravníky.

Přenesme naši pozornost k sídlu, kterému starší literatura přisuzovala existenci několika tvrzí či dokonce tvrzí a hrádku. Jednalo se o vesnici Kladky. Lokalita byla od nejstarších známých dob v majetku olomouckého biskupství. Součástí stolního biskupského majetku v rámci mírovského panství jsou pak Kladky doloženy ve dvou urbářích mírovského a svitavského panství, které vznikly kolem roku 1526 a pak v urbáři z roku 1581.¹⁹ Zatímco v urbářích vzniklých kolem roku 1526 nenacházíme žádné informace o panských sídlech v Kladkách, v případě urbáře z roku 1581 je tomu jinak. Na konci pasáže o Kladkách a blízké pusté vsi Bělá (její plocha je dnes součástí katastru Kladek) nalézáme velice zajímavé úda-

¹² Např. PINKAVA, Viktor. *Litovelský okres. Vlastivěda moravská*. Brno : Musejní spolek, 1903, s. 234; PEŠKA, Jaroslav. Archeologické nálezy a lokality na katastru obcí Náklo a Mezice. In *Střední Morava*, 2001, roč. 7, č. 13, s. 84.

¹³ K lokalizaci skepticky, nicméně s informací o dvou různých opevněných sídlech, VRBKA, Josef. *Dějiny obce Nákla na Moravě*. Loštice : J. Vrbka, 1940, s. 33 – 34.

¹⁴ *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕuhonné a nálezové*. Tomus I. Ed. Vincentius Brandl. Brunae : Sumptibus Deputationis March Moraviae, 1872, s. 24, č. 478.

¹⁵ Viz např. PINKAVA, *Litovelský okres*, s. 234.

¹⁶ Zakládací listina hradištského kláštera z roku 1078 (*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. I. Ed. Gustavus Friedrich. Brunae : Sumptibus comitiorum Regni Bohemiae, 1904, s. 82 – 85, č. 79) obsahuje tzv. nákelický odstavec, což je seznam vesnic, které klášter získal v pozdější době než v roce 1078. Jedná se tedy o zpadělanou část listiny, ve které se vyskytuje zmínka o vesnici Náklo. Samotná listina se dochovala v mladších opisech. Tzv. nákelický odstavec vznikl někdy buď koncem 12. století nebo během 13. století.

¹⁷ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. II. Ed. Gustavus Friedrich. Brunae : Sumptibus comitiorum Regni Bohemiae, 1912, s. 17 – 18, č. 21.

¹⁸ K majetkovému vývoji Nákla přehledně HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis země moravskoslezské*. Praha : Společnost přátel starožitností, 1938, s. 494 – 495.

¹⁹ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZAO-OL), fond (dále jen f.) Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž (dále jen ŰRAS Kroměříž), inv. č. 2630, moderní fol. 34–35; inv. č. 2631, stará fol. 79–81, moderní fol. 80–82; inv. č. 2632, stará fol. 72–76, moderní fol. 75–79.

je. V odstavci nazvaném „*Roboty našich lidí kladečských*“ je uvedeno: „*poněvadž před časy dávnými v tej vsi dvě tvrzska a obydlé panské bývalo, že jsou více robotovati museli.*“ Ze záznamu by se dalo dedukovat, že v Kladkách někdy dříve existovala tři panská sídla – jedno nespecifikované a dvě označené jako tvrze. Úplně stejné pasáže od třech panských sídel v Kladkách obsahuje i urbář z roku 1693, jehož písař údaje opsál z urbáře z roku 1581.²⁰

V 19. století byla v Kladkách zaznamenána pověst o existenci dvou hradů v rámci katastru obce. Podnítěn touto romantickou pověstí začal místní vlastivědný badatel J. Pištělák zmíněné hrady (tvrze) hledat. Výsledek svého úsilí J. Pištělák sepsal v roce 1986 v krátkém článku.²¹ Podle něho ležel hrádek v Kladkách v místech, kde se zachoval pomístní název „Na Hradisku“ či „Na Hrádku“ a to nad domem č. p. 37. Jeho teorii měla podpořit mělká terénní vlna a nerovnost sousední stráně, která se svažuje ke hřbitovu. V daném prostoru prý J. Pištělák našel mnoho archeologických nálezů údajně ze 14.–16. století.²² Autor se nespokojil jen s lokalizací hrádku, hledal v Kladkách i tvrzi. Jedna z tvrzí se dle něho měla nacházet nad usedlostí č. p. 20, kde měla stávat rychta. Druhou tvrz pak J. Pištělák spatřoval ve střední části pole nad usedlostmi č. p. 31 a 32, kde objevil archeologické nálezy (údajně ze 14.–15. století). Podle něho tvrze vznikly koncem 13. nebo počátkem 14. století.²³ Jelikož do katastru Kladek náleželo území zaniklé vsi Bělé, pátral J. Pištělák i tam. Podle něho se jižně od zaniklé vsi Bělá nacházela patrně další tvrz. Na k článku přiložené mapě pak dané místo u vsi Bělé označil jako hrádek.²⁴

Názory a závěry vlastivědného badatele, které na první pohled vypadaly velice podezřele, bylo potřeba ověřit přímo v terénu. Proto byla provedena na všech čtyřech místech terénní prospekce s následujícími výsledky.

Poloha č. 1 – „Na Hrádku“ nad usedlostí č. p. 37: terénní relikty nezjištěny, sběr archeologických dokladů na poli negativní, poloha pro hrádek nevhodná (svah).

Poloha č. 2 – usedlost č. p. 20 („tvrz“): terénní relikty nezjištěny, sběr z výkopů u rodinných domů nad usedlostí negativní, poloha pro tvrz nevhodná.

Poloha č. 3 – „tvrz“: „střední část pole za usedlostmi č. p. 31 a 32“: terénní relikty nezjištěny, sběr z krtin a holin na zatravněné ploše přinesl pouze zlomky cihel a novověké keramiky, poloha pro tvrz nevhodná.

Poloha č. 4 – „tvrz či hrádek“ v prostoru zaniklé středověké osady Bělé v trati Březiny: terénní relikty nezjištěny, nenalezena poloha vhodná pro stavbu panského sídla.

Všechna čtyři udávaná místa, kde měly stát hrádek a tvrze, jsou pro výstavbu panských sídel z pohledu terénní prospekce negativní a nevhodná.

²⁰ Ibid., inv. č. 2632, moderní fol. 241. K dataci této části urbáře do roku 1693 viz *Moravské a slezské urbáře. Katalog*. Ed. Jan Řezníček. Praha : Odbor archivní správy Ministerstva vnitra ČR, 2002, s. 182 – 183. V urbáři mírovského a svitavského panství z roku 1650 žádné údaje o panských sídlech v Kladkách uvedeny nejsou (ZAO-Ol, f. ÚŘAS Kroměříž, inv. č. 2635, moderní fol. 10–11).

²¹ PIŠTĚLÁK, Josef. Zaniklé středověké osady na katastrálním území Kladky. In *Historická geografie*, 1986, roč. 25, s. 185 – 199.

²² Nálezy archeologických artefaktů v Kladkách souvisí s běžným provozem poddanských usedlostí od 13. století, viz VÍCH, David. Neznámý vrcholné středověký mincovní depot z Kladek. In *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*, 2002, č. 1 – 2, s. 68 – 74.

²³ PIŠTĚLÁK, *Zaniklé středověké osady*, s. 187 – 188.

²⁴ Ibid., s. 188, 192.

Musíme ještě k celé záležitosti zaujmout stanovisko z pohledu písemných pramenů. Je zcela fantaskní představa, že by v jednom malém prostoru existoval hrad a až tři tvrze. Panská sídla ke své existenci potřebovala hospodářské zázemí a to zde žádné nebylo. Nemáme v pramenech doloženého byť jediného šlechtice, který by se po vsích Kladky nebo Bělá psal. Ani otázka biskupských leníků držících Kladky není podle všeho tak žhavá, protože jediným doloženým leníkem části zdejšího prostoru z let 1318–1319 byl kladecký rychtář (tedy žádný šlechtic, který by si zde stavěl své sídlo).²⁵ Dané území bylo od počátku 14. století až do konce feudalismu v majetku olomouckého biskupství (od roku 1777 arcibiskupství), které nemělo žádný zájem a důvod zde stavět hrad a několik tvrzí.²⁶

Argumentem možné existence panských sídel v Kladkách je údaj z mírovsko-svitavského urbáře z roku 1581 o dvou tvrziscích a panském sídle. Podle našeho názoru písař na Mírově nemohl mít žádnou informaci o tom, že v Kladkách byla v minulosti tři panská sídla. Patrně se snažil danou zmínkou zdůraznit nutnost vyšších robotních povinností místních poddaných odkazem na jejich údajné staré roboty. Lze předpokládat, že se jim robotovat příliš nechťelo a toto mohl být jeden z argumentů pro zvýšení robot (patrně to nefungovalo, neboť již v roce 1590 došlo k přeměně robot na stálý plat). Problematiku panských sídel na katastru vesnice Kladky můžeme uzavřít konstatováním, že se zde žádné fortifikované panské sídlo nikdy nenacházelo. Romantickou pověstí z 19. století ovlivněný místní badatel je zde sice spatřoval, ale jeho závěry se ukázaly po podrobném průzkumu terénu a písemných pramenů jako zcela mylné.

Dalším zajímavým případem je údajná existence tvrze ve vsi Bohuslavice. Tuto tvrz si nevymysleli vlastivědní badatelé, ale byla doložena v autentickém středověkém prameni. V roce 1384 moravský markrabě Jošt prodal Benešovi z Bouzova a jeho synovi Pročkovi svůj majetek v Bohuslavicích skládající se z tvrze, městečka a dalšího příslušenství (*bona Bohuslawicz cum fortalicio siue municione ibidem, cum opido Bohuslawicz cum siluis pratis*).²⁷ Hned v dalším zápise v zemských deskách ještě v roce 1384 Proček z Bouzova nechal zapsat věno své manželce Elišce na dvoře v Bohuslavicích (*in bonis Bohuslawicz super Curia ibidem*).²⁸ Proček tak svůj nový majetek chápal jako dvůr, ne tvrz. Hned v roce 1385 pak Proček z Bouzova prodal se souhlasem markraběte Jošta dvůr v Bohuslavicích, tři lány polí a jednoho podsedka (*in Bohuslawicz Curiam et tres laneos, Curticulam...*) a dvůr v Rakové Heršovi z Rakové.²⁹ Ve všech dalších zápisech v pramenech se v souvislosti s Bohuslavicemi píše o dvoře, nikdy ne o tvrzi. Z toho nám jednoznačně plyne, že v Bohuslavicích nikdy žádná tvrz nestála, objekt, který byl v roce 1384 v zemských deskách označen jako tvrz, byl později důsledně nazýván dvorem.³⁰

²⁵ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. VII./3. Ed. Vincenz Brandl. Brünn : Commission bei A. Nitsch, 1864, s. 837 – 844, č. 237; *Die ältesten Belehnungs- und Lehnensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz*. Ed. Karl Lechner. 1. Band. Brünn : Deutscher Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens, 1902, s. 5.

²⁶ K případné existenci tolika panských sídel v Kladkách velice opatrně a se skepsí MUSIL, František. K vývoji šlechtických sídel na území okresu Prostějov. In *Střední Morava*, 2002, roč. 8, č. 14, s. 33.

²⁷ *Die Landtafel des Markgrauthumes Mähren*, s. 146, č. 433.

²⁸ *Ibid.*, s. 146, č. 434.

²⁹ *Ibid.*, s. 153, č. 552.

³⁰ *Ibid.*, s. 159, č. 168; s. 170, č. 43; s. 181, č. 106; s. 186, č. 170; s. 208, č. 560; s. 308, č. 255; s. 347, č. 245.

Jako příklad si uveďme ještě záznam z roku 1448, kdy došlo k prodeji Bohuslavic s dvorem (*villas Bohuslawicze cum Curia*).³¹

Údajná tvrz v Bohuslavicích měla ležet 1 km severovýchodně od vesnice v polních tratích zvaných Na Hradisku a Na Valech. Podle kastelologické literatury se v tomto prostoru mělo nacházet kamenné zdivo. Informace o údajném nálezu zdiva vychází ze zprávy V. Kvapila z Bohuslavic z roku 1977. Zpráva je dnes nezvěstná, takže se údaje nedají ověřit.³² V současné době na místě nenacházíme žádné reliktů zdiva ani jiné pozůstatky po nějaké stavbě a nepochází odtud ani žádné archeologické nálezy. Terénní prospekce a geofyzikální měření v dané lokalitě žádné reliktů zdiva neukázaly. V uvedeném prostoru se tvrz, ale ani dvůr nikdy nenacházel. Zmíněné místo není vhodné pro výstavbu těchto objektů mimo samotnou vesnici (navíc poloha neleží ani na katastru Bohuslavic, ale vesnice Polomí). Jedná se o jeden velký omyl, který se dostal do odborné literatury v roce 1981.³³ Zbývá ještě doplnit, že samotný svobodný dvůr se nacházel ve vesnici poblíž kostela sv. Bartoloměje (severovýchodně od něj). V roce 1981 do odborné literatury zanesené pozůstatky tvrže v Bohuslavicích na základě svědectví místního občana budou pravděpodobně zbytky po nějakém novověkém antropogenním či možná jen přírodním útvaru (např. po novověkém polním ležení s jednoduchými valy, na což by mohly odkazovat lidové pověsti o nedalekém kopci Pandurka nebo rybníčních hrázích patrných na mapě druhého vojenského mapování i indikační skice, či narušeném výchozu skály).³⁴

Zbývá celou věc uzavřít. Musíme jednoznačně konstatovat, že v Bohuslavicích nikdy žádná tvrz neexistovala, vždy se jednalo jen o svobodný dvůr, po kterém se psali zdejší šlechtici.

Jiným zajímavým případem je údajná existence tvrže (hradu, zámku) ve vsi Loučany.

Je třeba zdůraznit, že se nedochoval jediný středověký písemný pramen, který by ukazoval na to, že se v Loučanech nacházela tvrz. Na druhou stranu je ovšem zřejmé, že existoval v Loučanech dvůr, po kterém se někteří šlechtici psali.³⁵ Po Loučanech se uváděl od roku 1390 Heralt z Loučan (*Erardo de Luczan*) z kunštátského rodového společenství.³⁶ Někdy těsně před rokem 1399 prodal Heralt většinu Loučan kartuziánskému klášteru v Dolanech.³⁷ Samotná transakce

³¹ Ibid., s. 416, č. 808. Dvůr v Bohuslavicích se znovu připomíná i v roce 1480 (*Moravské zemské desky II. /1480–1566/. Kraj olomoucký*. Ed. František Matějka. Brno : Nákladem Zemské banky pro Moravu a Slezsko, 1948, s. 14, č. 67; s. 19, č. 119).

³² NEKUDA – UNGER, *Hrádky a tvrže*, s. 75. Zpráva se nenachází ani v Muzeu a galerii v Prostějově a ani ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, či na Archeologickém ústavu Akademie věd ČR, Brno, v. v. i. Za informaci děkujeme Mgr. Blance Veselé z prostějovského muzea a galerie.

³³ NEKUDA – UNGER, *Hrádky a tvrže*, s. 75; SPURNÝ et al., *Hrady, zámky a tvrže*, 2, s. 28; MUSIL, K vývoji šlechtických sídel, s. 38.

³⁴ Dostupné na internetu:

<http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=mo&map_list=m026 a <https://ags.cuzk.gov.cz/archiv/>> [5. 12. 2024].

³⁵ PINKAVA, *Litovelský okres*, s. 473.

³⁶ *Libri citationum*, 1, s. 10, č. 43; dále také např. v roce 1391 (*Die Landtafel des Markgrathumes Mähren*, s. 186, č. 171).

³⁷ Dne 16. ledna 1399 vyznal Heralt z Kunštátu a z Lesnice (Lišnice), že dříve prodal kartuziánskému klášteru a jeho ochráncům svou ves Loučany, ale zatím nemohl transakci vložit do zemských desk, protože byla na Loučanech vázána věnná práva jeho manželky

ce byla vložena do zemských desk až v roce 1406. Z poměrně obsáhlého záznamu o prodeji získáváme podrobnosti o tom, co všechno obsahoval Heraltův majetek v Loučanech. Heralt prodal klášteru celou část vesnice Loučany (*villam integram Luczan*), kterou dostal od svého otce, s alodním dvorem, šest lánů a dva mlýny (*cum curia allodiali Sex laneorum, et duobus molendinis*).³⁸ Jedná se o první doklad o existenci dvora v Loučanech, po kterém se Heralt psal. Nikde žádná zmínka o tom, že by v Loučanech existovala tvrz. Kartuziáni nepochybně neměli důvod, ale ani zájem, tvrz v Loučanech budovat. V roce 1550 dali svým poddaným v Loučanech do svobodného užívání klášterní dvůr v Loučanech s pěti lány rolí a dvěma loukami. Zajímavostí tohoto dokumentu je skutečnost, že byl vydán v Loučanech.³⁹ Prodej dvora poddaným je také důvodem, že dnes ani přesně nevíme, kde stával.

Kartuziánská vláda nad vesnicí trvala až do roku 1717, kdy kartuziáni prodali Loučany Rudolfovi Kryštofovi z Wittenu k jeho chudobínskému panství. Při prodeji v roce 1717 se uvádí v Loučanech 220 měr panského pole, mlýn, hospoda, 20 pololánických usedlostí a 27 usedlostí chalupnických. Ani další majitelé chudobínského panství neměli důvod budovat v Loučanech panské sídlo.⁴⁰

Na základě jakých indicií uvažovali autoři starší literatury, že mohla v Loučanech existovat tvrz a následně zámek? Za vše může údaj uvedený v moravské topografii F. J. Schwoye z roku 1793. F. J. Schwoy v ní píše, že Loučany jsou vesnicí se starým zámkem (*ein Dorf mit einem alten Schlosse*).⁴¹ Schwoyova topografie je plná omylů a nelze se na ni úplně spolehnout. Jeho zprávu o zámku v Loučanech opakuje G. T. Wolny ve své topografii z roku 1839 ovšem s tím, že přímo uvádí, že se nejedná o jeho zjištění, ale o převzatou informaci od F. J. Schwoye „und noch um 1790 (nach Schwoy) 1 altes Schloß“.⁴²

V základním soupise moravských hrádků a tvrzí autorů V. Nekudy a J. Ungera z roku 1981 tvrz v Loučanech nenacházíme.⁴³ Naopak v kolektivním díle o hradech, zámcích a tvrzích pod vedením F. Spurného z roku 1983 loučanská tvrz uvedena je. Autoři tohoto díla ovšem za zdroj své informace o tvrzi v Loučanech jmenují pouze údaj F. J. Schwoye o starém zámku.⁴⁴

(*Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. XII. Ed. Vincenz Brandl. Brünn : Verlag des Mährischen Landes-Ausschusses, 1890 s. 447 – 448, č. 509).

³⁸ *Die Landtafel des Markgrathumes Mähren*, s. 237 – 238, č. 5. S transakcí vyslovil v roce 1406 souhlas moravský markrabě Jošt (Ibid., s. 238 – 239, č. 7). Část Loučan podle všeho zůstala v kunštátských rukou i po roce 1398, neboť ještě v roce 1418 se po Loučanech psal jiný příslušník kunštátského rodu, Smil (*Smilo de Cunstat alias de Luczan*), viz Ibid., s. 345, č. 215.

³⁹ Státní okresní archiv Olomouc, f. Archiv obce Loučany, inv. č. 2.

⁴⁰ PINKAVA, *Litovelský okres*, s. 474; SEDLÁK, Karel. *Chudobín. Dějiny panství a obce*. Litovel 1959 (strojopis uložený v knihovně Státního okresního archivu Olomouc), s. 39.

⁴¹ SCHWOY, Franz Joseph. *Topographie vom Markgrathum Mähren*. I. Band. Wien : gedruckt bey Joseph Hraschanzky k. k. deutsch-und hebrätscher Hofbuchdrucker und Buchhändler, 1793, s. 327.

⁴² WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*. V. Band. Olmützer Kreis. Brünn : Selbstverlag des Verfassers, 1839, s. 233. Existenci zámku v Loučanech věřil HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis střední a severní Moravy. Okres olomoucký, okres prostějovský*. Olomouc : Krajské nakladatelství, 1959, s. 51.

⁴³ NEKUDA – UNGER, *Hrádky a tvrze*. Ve starší práci o Loučanech (PINKAVA, *Litovelský okres*, s. 472 – 476) tvrz ani zámek v Loučanech připomínány nejsou.

⁴⁴ SPURNÝ et. al., *Hrady, zámky a tvrze*, 2, s. 146 – 147.

Nejpodrobněji se problematice „zámku“ v Loučanech věnoval zdejší vlastivědný nadšenec V. Kohoutek. Ve své práci z roku 1991 konstatoval, že v žádném prameni není přímá zmínka o tvrzi či zámku v Loučanech. Autor prováděl analýzu gruntovních knih, přičemž zjistil, že žádná z budov není označována za tvrz nebo zámek, a to ani v části zachycující vrchnostenský majetek ve vesnici. V. Kohoutek správně konstatoval, že pokud by taková budova v Loučanech existovala, musela by patřit vrchnosti. Po roce 1717 příslušely chudobínské vrchnosti v Loučanech přímo budovy s tehdejšími popisnými čísly 22 (mlýn), 54 (hospoda), 55 (palírna), 56 (nájemní dům) a 57 (panský dům s kovárnou). Předpokládaný bývalý zámek by měl být hledán právě na těchto místech. Podle V. Kohoutka snad mohli pojmem „zámek“ v Loučanech označovat rychtu s hostincem v tehdejší č. p. 54 (tzv. Vavrdova hospoda, dnes zbouraná).⁴⁵

K celé problematice se V. Kohoutek vrátil ještě jednou v roce 2001, kdy se zabýval dějinami loučanského rodu Auředníčků. Při výzkumu dějin tohoto bohatého vesnického rodu V. Kohoutek zjistil, že jim patřil v 17. století mimo jiné dům s číslem 10 (později 5, dnes č. p. 751, naproti kaple sv. Floriána a Isidora). V zápise z roku 1624 o převodu zmíněného domu na vdovu po Jiřím Auředníčkovi Kateřinu je uvedeno, že u domu byla velká zahrada, jejíž část si ponechali kartuziáni pro sebe a to „od hrádku až po zadní vrata“.⁴⁶ Když v roce 1646 prodával sledovaný dům syn Jiřího Auředníčka Pavel Janovi Přidalovi, tak je v záznamu opět uvedeno, že si kartuziáni ponechali zahradu „od hrádku až po zadní vrata“.⁴⁷ V. Kohoutek z těchto dvou záznamů vydedukoval, že v Loučanech existoval objekt, kterému říkali hrádek a později zámek a že se nacházel za Auředníčkovým domem.⁴⁸ Jinak řečeno se domníval, že našel konečně kýžený důkaz existence panského sídla v Loučanech.

Místní historik V. Kohoutek se mýlil. Ve zmíněných zápisech z let 1624 a 1646 se sice opravdu objevuje pasáž o hrádku, ovšem slovo hrádek zde není uvedeno ve významu hrad (opevněné sídlo), ale jde o zkrácené označení pro menší viniči (vinohrad, vinohrádek). Kartuziáni si ponechali v Loučanech u Auředníčkova domu zahradu od vinohrádku až po zadní vrata. Náš závěr můžeme podpořit pohledem do historických map z 18.–19. století, ve kterých je za bývalým Auředníčkovým domem vidět rozsáhlá zahrada a žádný větší zastavěný objekt.⁴⁹

Celou problematiku si shrňme tak, že v Loučanech nikdy neexistovalo žádné fortifikované panské sídlo (tvrz, hrad či zámek). Prvotní chybu udělal F. J. Schwoy,

⁴⁵ KOHOUTEK, Vojtěch et al. *Loučany 1141–1991*. Loučany : Obecní úřad, 1991, s. 9, 33.

⁴⁶ KOHOUTEK, Vojtěch et al. *Loučany 1141–2001*. Loučany : Obecní úřad, 2001, s. 5, 21, 43. Vzhledem k tomu, že V. Kohoutek citoval zdroje svých informací velmi omezeně a nedjednotně, hledal jsem původně gruntovní knihu, která by obsahovala zmíněnou informaci, v Moravském zemském archivu v Brně ve fondu Sběrka rukopisů Moravského zemského archivu, kde se pod inv. č. 693 nachází Gruntovní kniha Loučan z let 1526 – 1788. Tam jsem ale nebyl úspěšný, následně se podařilo zjistit, že V. Kohoutek čerpal svou informaci z fondu Velkostatek Chudobín uloženého v olomoucké pobožce Zemského archivu v Opavě (ZAO-OL, f. Velkostatek Chudobín, inv. č. 29, Gruntovní kniha pro obec Loučany 1598 – 1695, fol. 10).

⁴⁷ ZAO-OL, f. Velkostatek Chudobín, inv. č. 29, Gruntovní kniha pro obec Loučany 1598 – 1695, fol. 36.

⁴⁸ KOHOUTEK et al, *Loučany 1141 – 2001*, s. 21, 43.

⁴⁹ Dostupné na internetu: <<https://ags.cuzk.cz/archiv/>> [15. 10. 2024].

ktorý omylom pripísal k Loučanům starý zámek. Další autoři tento údaj od něho opisovali. Náš výzkum jednoznačně prokázal, že se tito autoři mylili.

K dalším výsledkům výzkumu panských sídel

Není možné zde na omezeném prostoru uvádět podrobný rozbor dalších nikdy neexistujících panských sídel, které jsou uváděny ve starší literatuře. Jejich analýza a dokumentaci přinese připravovaný katalog panských sídel na střední Moravě, který by měl vyjít tiskem v roce 2027.⁵⁰

K zajímavým zjištěním projektu také patří určení polohy některých zaniklých panských sídel. Pro příklad se zaměříme na určení polohy zaniklé tvrže Lysova. Podle významného kastelologa M. Plačka stávalo tvrziště Lysov na svažitém výběžku terénní terasy zleva do údolí Blaty asi 500 m východojihovýchodně od vsi Cakova. Dle něho z tvrže zůstala sotva patrná vyvýšenina (9×9 m) na hraně příkré terasy k říčce a náznak příkopu, který byl 13 m široký a na dvou stranách vybíhal do svahu. Tvrziště bylo převýšeno břehem přilehlého pole o 2 m. Podle něho starší literaturou uváděný vysoký homolovitý kopec v Lysově jako místo zaniklé tvrže je holým nesmyslem.⁵¹

Velká autorita, kterou M. Plaček v kastelologické obci má, způsobila, že o jeho určení polohy tvrže nikdo nepochyboval. Když jsem se v roce 2024 vydal prohlédnout polohu zaniklé tvrže Lysova, neočekával jsem žádné překvapení. Jednalo se o rutinní obhlídku zaniklého sídla. Jenže na místě se mi lokace tvrže zdála velmi problematická. Tvrz v poloze pod výše položeným polem bez jakéhokoliv příkopu, žádná rovná plocha tvrziště a navíc jsem nikde neviděl M. Plačkem uváděné příkopy. Sice se zde nacházely prohlubně, ale očividně se jednalo o strže, kterými v minulosti proudila voda z polí do údolí říčky Blaty. Proto jsem se obrátil na archeology projektu P. Šlézara a L. Hlubka s tím, že M. Plačkem uváděná poloha tvrže Lysova je velmi nevhodná, aby se pokusili určit tu správnou. Následně P. Šlézar vytypoval analýzou starých mapových podkladů tři možné jiné polohy lysovské tvrže a já pak jednu další. Po celkem třech několikahodinových prospektech v silně zalesněném a rozbahněném terénu se podařilo objevit zbytky umělé navršeného kopce poblíž brodu přes říčku Blatu, kde nepochybně stávala lysovská tvrz. Tento homolovitý kopec byl velmi snížen starší zemědělskou činností.

Podle provedeného povrchového průzkumu nově zjištěné polohy lze konstatovat, že z původního šlechtického sídla se dochoval pouze nevysoký pahorek situovaný na hraně terasy nad inundačním pásmem řeky Blaty. Vyvýšenina dnes dosahuje výšky přibližně 1 m, její maximální rozměry činí cca 20×11 m. Je pravděpodobné, že část tvrže se v důsledku eroze postupně sesunula z terasy do nižších poloh do údolí říčky Blaty. V okolí nebyly pozorovány žádné patrné pozůstatky příkopu ani v literatuře uváděných náspů,⁵² což lze s největší pravděpodobností přičíst dřívějšímu dlouhodobému zemědělskému využívání lokality a opakované orbě.

V prostoru zaniklé tvrže se nacházely kameny, které však netvořily žádnou výraznější strukturu. Na jejich povrchu nebyly patrné stopy malty ani opracování. Během povrchového průzkumu bylo získáno několik hrudek vypálené mazanice,

⁵⁰ PAPAJÍK, David et al. *Můj dům, můj hrad. Středověká panská sídla na střední Moravě*. Katalog sídel je připravován do tisku s předpokládaným termínem vydání březen 2027.

⁵¹ PLAČEK, *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 370 – 371.

⁵² K tomu NEKUDA – UNGER, *Hrádky a tvrže*, s. 187.

které mohou indikovat existenci dřevohliněné zástavby v areálu sídla. Dále byly nalezeny dva zlomky keramiky datovatelné do 14.–15. století a blíže nezařazený železný hřebík a klínce. Získaný archeologický materiál dokládá, že středověký Lysov původně stál právě v této poloze, a to v bezprostřední blízkosti brodu přes řeku Blatu a ne o 400 m severovýchodně, jak tvrdil M. Plaček a moderní mapy.⁵³

Z dalších zjištění projektu, která ovšem nejsou úplně překvapivá, můžeme uvést, že v celkem 27 případech zkoumaných objektů došlo k přestavbě tvrze na zámek (ne ve všech případech se podařilo se 100% jistotou určit, že zámek plynule stavebně navázal na objekt původní tvrze, v některých případech mohl vzniknout zámek poblíž původního zaniklého objektu tvrze), ve dvou případech pak přestavbě hradu na zámek (opět se jedná o problematickou záležitost, protože není vždy úplně jasné, kdy můžeme objekt považovat za zámek). Problematika přestavb tvrzí a hradů na zámky by si vyžádala samostatnou studii a nelze ji tudíž zde podrobněji řešit.

Závěr

V předložené studii jsem se snažil poukázat na některá z podstatných zjištění, která byla vyzkoumána při podrobném bádání nad fortifikovanými panskými sídly na střední Moravě.

Pokusme se nejdříve odpovědět na v úvodu studie položené badatelské otázky. Podle mého názoru se podařilo zcela jednoznačně a věrohodně prokázat, že výzkum panských sídel může přinést a také přináší zcela nová zjištění. A to v mnoha ohledech, nejedná se pouze o zpřesnění dějinného vývoje, ale také o správné určení polohy, terminologie, majetkového zázemí atd. Podařilo se také věrohodně odpovědět i další v úvodu položenou otázku a to, kde „leží“ největší nedostatky staršího bádání. Dřívější bádání trpělo tím, že často nedokázalo „správně“ interpretovat písemné prameny a na základě těchto špatných interpretací vyvozovalo závěry, které byly mylné (zvláště ohledně samotné existence některých panských sídel).

Jak jsem dokumentoval v předešlém textu, podrobný kolektivní výzkum přináší mnoho nových zjištění, které zde mohly být uvedeny pouze ve formě modelových příkladů. Za podstatné považuji skutečnost, že starší literatura evidovala daleko více fortifikovaných panských sídel než jich ve skutečnosti existovalo. V našem vzorku 121 zkoumaných lokalit se podařilo prokázat, že 18 z nich nikdy neexistovalo. Jedná se o 15 % z celkového vzorku, to není málo. Autoři starší literatury si tato sídla nevymýšleli, oni v jejich existenci nejčastěji uvěřili na základě dochovaných písemných pramenů. V tom byla ovšem ta potíž, protože i když v některém prameni je dané sídlo umístěno, pouze celková analýza všech písemných a případně i jiných pramenů nám dovoluje potvrdit nebo vyvrátit existenci takového objektu. Jedna dílčí a často špatně interpretovaná zmínka v pramenech nemůže vůbec k potvrzení stačit.

Z dalších výsledků můžeme připomenout, že se podařilo správně určit polohu několika panských sídel, která byla buď úplně neznámá nebo byla určena špatně (např. v případě zaniklé tvrze Lysova). Byla podrobně analyzována i vrstva vlastníků a držitelů panských sídel, kdy došlo k zpřesnění mnoha nedostatků starší

⁵³ Dostupné na internetu: <<https://mapy.com/cs/zakladni?q=tvrz%20Lysov&source=base&i-d=1921296&ds=1&x=17.0375993&y=49.6255069&z=17>> [27. 10. 2025].

literatury v této oblasti. Autorský kolektiv připravuje v rámci databáze panských sídel i databázi jednotlivých majitelů těchto sídel, která bude v budoucnu k dispozici na internetu i pro ostatní badatele. Připravujeme i několik mapových souborů, které budou reflektovat výsledky výzkumu. Z nich mohou např. připomenout mapu majetkového zázemí vybraných panských sídel a mapu dohlednosti z vybraných panských sídel.

V roce 2027 je plánovaná výstava o panských sídlech na střední Moravě ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. K výstavě bude vydán kritický katalog, kde bude v abecedním pořadí podrobně pojednáno o všech sledovaných lokalitách (103 potvrzených a 18 vyvrácených). Dále je při této příležitosti připravována odborná konference o panských sídlech na Moravě.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ

Archivní prameny

Moravský zemský archiv v Brně, fond Sběrka rukopisů Moravského zemského archivu.

Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv obce Loučany.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Velkostatek Chudobín.

Tištěné prameny

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. I.–XV. Eds. Antonii Boczek, Peter Ritter v. Chlumecky, Joseph Chytil, Vincenz Brandl, Berthold Bretholz. Olomucii; Brünn : A. Skarnitzl, Commission bei A. Nitsch, Verlag des Mährischen Landes-Ausschusses, 1836 – 1903.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. I.–VII. Eds. Gustavus Friedrich, Zdeněk Kristen, Jan Bistrický, Jindřich Šebánek, Sáša Dušková, Zbyněk Sviták, Helena Krmíčková et al. Pragae; Olomucii; Brunae : Sumptibus comitiorum Regni Bohemiae, ČSAV, Sumptibus Academiae scientiarum Rei publicae Bohemiae, Sumptibus Centri Historiae Europae Centralis Investigandae, 1904 – 2013.

Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz. Ed. Karl Lechner. 1.–2. Band. Brünn : Deutscher Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens, 1902.

Die Landtafel des Markgrathumes Mähren. Text der Olmützer Cuda (1348 – 1466). Eds. Petr Ritter von Chlumecky, Joseph Chytil, Carl Demuth, A. R. von Wolfskron. Brünn : Nitsch & Grosse, 1856.

Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕihonné a nálezové. Tomus I.–VII. Eds. Vincentius Brandl, Bertholdus Bretholz. Brunae 1872–1911.

Moravské a slezské urbáře. Katalog. Ed. Jan Řezníček. Praha : Odbor archivní správy Ministerstva vnitra ČR, 2002.

Moravské zemské desky II. (1480 – 1566). Kraj olomoucký. Ed. František Matějek. Brno : Nákladem Zemské banky pro Moravu a Slezsko, 1948.

Seznam bibliografických odkazů

- ANDĚL, Rudolf et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 3. Severní Čechy*. Praha : Svoboda, 1984.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 4. Západní Čechy*. Praha : Svoboda, 1985.
- DURDÍK, Tomáš. *Encyklopedie českých hradů*. Praha : Libri, 1995.
- DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha : Libri, 1999.
- DURDÍK, Tomáš – BOLINA, Pavel. *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha : Argo, 2001.
- FOJTÍK, Pavel. Pravěké a raně středověké osídlení katastru obce Lešany (okr. Prostějov). In *Střední Morava*, 2002, roč. 8, č. 15, s. 55 – 84.
- HOLEC, František et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 7. Praha a okolí*. Praha : Svoboda, 1988.
- HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis střední a severní Moravy. Okres olomoucký, okres prostějovský*. Olomouc : Krajské nakladatelství, 1959.
- HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis země moravskoslezské*. Praha : Společnost přátel starožitností, 1938.
- HOSÁK, Ladislav – ZEMEK, Metoděj et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1. Jižní Morava*. Praha : Svoboda, 1981.
- JANOUSEK, Vojtěch. *Plumlovský okres. Vlastivěda moravská*. Brno : Musejní spolek, 1933.
- KOHOUTEK, Vojtěch et al. *Loučany 1141–1991*. Loučany : Obecní úřad, 1991.
- KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*. Brno; Opava : Akademie věd České republiky, Archeologický ústav, 2000.
- MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady. 1.–2. díl*. Praha : Odeon, 1972.
- MEZNÍK, Jaroslav – PAPAJÍK, David. Proměny feudálního majetku na Moravě ve 14. – 16. století. Balance dosavadního zkoumání. In *Český časopis historický*, 2001, roč. 99, s. 33 – 58.
- MUSIL, František. K vývoji šlechtických sídel na území okresu Prostějov. In *Střední Morava*, 2001, roč. 7, č. 13, s. 27 – 41; 2002, roč. 8, č. 14, s. 24 – 43.
- MUSIL, František – PLAČEK, Miroslav. *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska*. Praha : Libri, 2003.
- MUSIL, František – PLAČEK, Miroslav – ÚLOVEC, Jiří. *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Čech, Moravy a Slezska po roce 1945*. Praha : Libri, 2005.
- NEKUDA, Vladimír – UNGER, Josef. *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno : Blok, 1981.
- NOVÁK, David. Dvory, dvorce nebo sídla – k otázce sociálního vymezení elit ve středověku. In *Archaeologia historica*, 2019, roč. 44, s. 125 – 149. <https://doi.org/10.5817/AH2019-1-6>
- NOVÁK, David. Funkční klasifikace a vývoj vrchnostenských sídel ve středověkých a raně novověkých Čechách. In *Památky archeologické*, 2019, roč. 110, s. 307 – 392.
- PAPAJÍK, David. *Majetkové poměry na střední Moravě ve 14.–16. století*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003.
- PAPAJÍK, David. Problematika středověkých tvrzí na širším Olomoucku. Příklad nikdy neexistujících tvrzí. In *Vlastivědný věstník moravský*, 2025, roč. 77, s. 77 – 86.
- PEŠKA, Jaroslav. Archeologické nálezy a lokality na katastru obcí Náklo a Mezice. In *Střední Morava*, 2001, roč. 7, č. 13, s. 78 – 108.

- PINKAVA, Viktor. *Litovelský okres. Vlastivěda moravská*. Brno : Musejní spolek, 1903.
- PIŠTĚLÁK, Josef. Zaniklé středověké osady na katastrálním území Kladky. In *Historická geografie*, 1986, roč. 25, s. 185 – 199.
- PLAČEK, Miroslav. *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha : Libri, 1996.
- PLAČEK, Miroslav. *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha : Libri, 2001.
- SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království Českého*. 1.–15. díl. Praha : Tiskem a nákladem knihtiskárny Františka Šimáčka, 1882 – 1927.
- SEDLÁK, Karel. *Chudobín. Dějiny panství a obce*. Litovel, 1959 (strojopis uložený v knihovně Státního okresního archivu Olomouc).
- SCHWOY, Franz Joseph. *Topographie vom Markgrathum Mähren*. I. Band. Wien : gedruckt bey Joseph Hraschanzky k. k. deutsch-und hebrätscher Hofbuchdrucker und Buchhändler, 1793.
- SPURNÝ, František et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 2. *Severní Morava*. Praha : Svoboda, 1983.
- ŠIMEK, Tomáš et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 6. *Východní Čechy*. Praha : Svoboda, 1989.
- TRÍSKA, Karel et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 5. *Jižní Čechy*. Praha : Svoboda, 1986.
- ÚLOVEC, Jiří et al. *Encyklopedie českých tvrzí*. 1. – 3. díl. Praha : Libri, 1998 – 2005.
- VÍCH, David. Neznámý vrcholně středověký mincovní depot z Kladek. In *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*, 2002, č. 1 – 2, s. 68 – 74.
- VLČEK, Pavel. *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*. Praha : Libri, 1999.
- VRBKA, Josef. *Dějiny obce Nákla na Moravě*. Loštice : J. Vrbka, 1940.
- WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*. V. Band. Olmützer Kreis. Brünn : Selbstverlag des Verfassers, 1839.
- ŽÍŽKA, Jan. *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. 2. vydání. Praha : Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2018.

Elektronické zdroje

Dostupné na internetu: <<https://ags.cuzk.gov.cz/archiv/>> [5. 12. 2024].

Dostupné na internetu: <<https://mapy.com/cs/zakladni?q=tvrz%20Lysov&source=base&id=1921296&ds=1&x=17.0375993&y=49.6255069&z=17>> [27. 10. 2025].

Dostupné na internetu: <http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=mo&map_list=m026> [5. 12. 2024].

SUMMARY

On the issue of Manor Houses in the Middle Ages and Early Modern Age in the Territory of Central Moravia

The submitted study presents some of the essential findings that were researched during a detailed investigation into fortified manors in Central Moravia as part of the 'My House, My Castle – Medieval Manor Houses in Central Moravia' project. What does a fortified manor house actually denote in this study? It is a residence

where the nobility lived on their estates. Simply put, the author looks at castles, strongholds, fortresses and châteaux. Although the fortification elements for châteaux receded when compared to earlier periods, the author still considers them to be fortified sites for the sake of simplicity. The term 'manor' refers to a residence owned by a monarch, nobility, church institution or town. On the contrary, courtyard estates were not included among fortified manors, even though nobles could also have resided there and they could have had some fortification elements. There are practical reasons behind this decision: as there were many times more courtyard estates in Bohemia and Moravia than castles, strongholds and châteaux, and it would have been almost impossible to conduct a detailed analysis of all of them, even if the research was narrowed down to a geographically limited area. A total of 121 manor houses mentioned in older literature were examined in detail. Such detailed research could not be conducted by a single person; thereby a total of eight researchers, each of whom had additional collaborators, were involved in the research of the individual residences. The research was led by D. Papajík as the chief investigator.

The entire research had to be defined chronologically. Although the primary goal was to examine medieval sites, a decision was made to extend the chronological scope of the research to the first half of the 17th century. This was due to several factors, primarily the fact that it was impossible to determine the exact date of origin for many residences. A residence would often be first mentioned in written sources as late as the beginning of the 17th century, although it may have been built earlier than the sources indicate. In addition, an originally medieval fortress that had perished would sometimes be replaced by a castle in the second half of the 16th century or the first half of the 17th century. The research therefore focused on settlements established between the 10th and the first half of the 17th century. Sites (mostly castles) erected between the second half of the 17th and the 19th century were not included in the research.

Now let's move onto the most important findings. It has become abundantly clear that the concentrated research of a team comprising historians, archaeologists, cartographers, geoinformatics specialists, geophysicists and other experts is worthwhile. The lack of an interdisciplinary approach in most cases constituted a weakness of older literature on the subject of manor houses. Either a historian or archaeologist wrote about the manor house, but rarely a broader team of authors composed of several experts from different fields.

Detailed collective research has yielded a number of completely new findings, which are presented in the text in the form of model examples. It should be noted that older literature registered far more fortified manor houses than actually existed. In a sample of the 121 studied sites, the team managed to prove with complete certainty and clarity that eighteen of them never existed (Bohuslavice, Citov, Čechovice, Čelechovice, Doloplazy, Cholína, Jestřábí, Kožušany, Kladky, Lešany Loučany, Náklo, Rozvadovice, Senice na Hané, Určice, Vrahovice, Žárovice and Želechovice, all of which were defunct settlements). These accounted for a not negligible figure of 15% of the total sample. The authors of older literature did not make these settlements up, perhaps most often believing in their existence relying on preserved written sources. However, this posed a problem as, even if a settlement is mentioned as existing in a contemporary source, only a comprehensive analysis of all written and, where applicable, other sources allowed us

to confirm or refute its existence. A single, often misinterpreted mention in the sources is not sufficient to confirm the existence of a manorial settlement.

Some other results that deserve to be mentioned include the fact that we succeeded in correctly determining the location of several manorial residences that were either completely unknown or had been incorrectly identified (as was the case for the perished Lysova fortress). The layer of owners and holders of manorial settlements was also analysed in detail, which led to the removal of a number of errors in older literature in this area. As part of a database of the settlements, the team of authors is also preparing a database of specific owners of the residences, which will be available online for other researchers in the future. Several map files are also being prepared to reflect the results of the research. These include, for example, a map of property holdings of selected manors and a map of the area that could be overlooked from selected manors.

An exhibition dedicated to manors in Central Moravia is planned for 2027 at the Regional Museum in Olomouc. A detailed critical catalogue will be published for the exhibition, which will discuss all the locations of study (103 confirmed and 18 refuted) in alphabetical order. In addition, a professional conference dedicated to manor houses in Moravia is being prepared for the occasion.

Prof. PhDr. David Papajík, Ph.D.
Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta, Katedra historie
CZ-779 00 Olomouc, Na Hradě 5
e-mail: <david.papajik@upol.cz>
ORCID: 0000-0001-9652-4789